

Mozaikregény a nagy háborúról

Aleksandar Gatalicának a belgrádi Mono & Manjana nevet viselő kiadó gondozásában megjelent *Veliki rat* – magyarul *A nagy háború* – című regényét a tekintélyes NIN-díjjal tüntették ki. Érdemes megjegyezni, hogy az elmúlt év gazdag szerb regényterméséből összesen 167 regény pályázott díjra, a bizottság két regény között hozta meg szavazattöbbséggel a döntését, Gatalica regénye három szavazatot kapott, az újvidéki Laslo Blašković regénye pedig két szavazattal maradt le a díjról, azzal, hogy az eredményhirdetés után ez utóbbi két bizottsági tag is támogatta a többség döntését, ami azt jelenti, akár egyhangú is lehetett volna a döntés, hiszen az öttagú bizottság minden tagja elismeréssel szólt a díjazott regényről.

A nagy háború első világháborús regény, majd ötszáz oldalon át követi nyomon a múlt század elejének háborús történetét, mégpedig azzal a nem rejtett szándékkal, hogy a történések összetett, komplex képét alkossa meg mindkét háborúzó fél közvetlen bemutatásával, holott mégsem rejthette el, hogy végül is a győztes oldaláról beszélt a háborúról. Mint minden regénynek, ennek is van eszmeisége, és ideológiáját alapvetően a győztes oldal határozta meg. Minthogy Gatalica teljes képét akarta megformálni a nagy háborúnak, rendkívül sok szereplőt mutatott be, akiknek névsorát, hovatartozásuktól függően, a könyv első lapjain közölte, úgy, ahogyan a drámák közlésekor szokásos a szereplők felsorolása. A felsorolt regényhősök között vannak történelmi személyiségek, vannak írók és más művészek, vannak azonban kitalált személyiségek is, vagyis egyforma súllyal vesznek részt a regény felépítésében császárok és királyok, közkatonák és civilek, énekesek és csepűrágók, nagyon sokan és mindenki név szerint, nem is csak egy helyén a regénynek, hanem szétszórva, már ahogyan a regény írásának törvénye megkövetelte. Eltérően más, akár háborús regényektől is, Gatalica regényének nincs egyetlen központi hőse, nem egyet-

len vagy néhány regényhős életét és sorsát követi nyomon, hanem mozaikszerűen építkezik, egy-egy regényalak mellé mindig odateszi, hogy mikor kezdődött a regényalak számára a háború, majd a regény végén néhányan közülük sorra bejelentik a halálukat, mert végül is mindenki, akinek a neve előfordult a regényben, halállal fejezte be az életét. Így ért véget a háború.

A mozaikszerű szövegépítésnek vannak természetesen előnyei és hátrányai is. Előnye, hogy a történetek sokfelé ágazó természetét mutathatja be, hogy több regényalak sorsát követheti nyomon, hogy színösszeveti a regény szövegét, hogy szinte filmszerű vágásokkal élhet a történetek megszakítása, majd folytatása során, és hogy eközben egymástól távol álló vagy éppen egymáshoz közel álló történeteket fűzhet egybe, mégpedig mindig a nem rejtett szándékkal, hogy ezzel, a szereplők mozgatójával, a szereplők beszélgetésével valóban teljes képét mutathassa meg eme világot megmozgató eseménysornak. Hátránya a mozaikszerű szövegépítésnek abban mutatkozik meg, hogy az egymás közelében jelentkező, vagy az egymástól távolra eső események és történetzilánkok elveszíthetik a részeket összetartó narratív motivációt, és vannak is olyan felületei Gatalica regényének, amelyek kívül esnek, mintegy kiválnak a regénymentésből. *A nagy háború* ellenállt ezeknek a hátrányoknak, leküzdötte a szétesés veszélyét, függetlenül attól, hogy nincs központi figurája, nincs főhőse a regénynek, hanem mindenki, aki itt megjelenik, egyenlő súllyal esik latba, egyformán vonatkozik rá az elbeszélői figyelem, ezzel együtt a szerzői világlátás és ítéletmondás, függetlenül attól, hogy Gatalica láthatóan tartózkodik mind a romantikus felnagyítás, mind a szimbolizálás, ezen belül a heroizálás és mítoszteremtés eszköztáráról, amiből igazán a regény realista vagy realizmusközeli látásmódja következik. Némi fenntartással mondom ezt, mert Gatalica realista szerzői nézőpontját rendre megtörik a fantasztikum elemei, és ezáltal *A nagy háború* közel kerül a mágikus realizmus irányzatához, anélkül persze, hogy hűen követné annak szabályait és világlátását. Gatalica regényének fantasztikumát mindvégig fogva tartják a dokumentumok, leginkább természetesen mindazok a hírek és híresztelések, amelyekkel telítve volt az egykori sajtó. Ezért aztán vélt vagy valós újsághírek, riportok, ezzel együtt valóságos vagy fiktív újságírók jelennek meg a regény lapjain, harctéri jelentések és az újságírás más műfajai olvashatók közvetlen közlésben, vagy parafrazálva a regény szövegében. A háborús sajtónak tehát különösen fontos szerepe van Gatalica regényének felépítésében, mert a sajtó nyújtotta a szerző számára azt a dokumentációs alapot, amire felépíthette a regény tartalmát, másfelől pedig az újságírók, háborús tudósítók név szerinti szerepeltetése azt a benyomást teheti az olvasóra, hogy függetlenül a történetek fantasztikum felé való kimozdításá-

tól, itt igenis dokumentumok olvashatók, meg hogy a regényt építő mozaikkockák, történetzilánkok mind sorra megélt történetek, amelyeknek a dokumentumok világában van alapjuk. Gatalica egyensúlyt tud tartani dokumentum és fantasztikum, valóság és fikció között, mert nemcsak azt mondja el, hogy regényének alakjai mit tettek, mit éreztek, mit hogyan éltek meg, hanem azt is, amit elmulasztottak megtenni, vagy amire nem igazán állt módjukban odafigyelni.

Bár Gatalica nagyszámú regényalakot mozgat, valaki megszámlolta, több mint száz név fordul elő a regényben, mégis ki kell emelni néhány igazán szembetűnő és nagy odafigyeléssel megformált regényalakot. Első helyen említtem meg Mehmed Graho szarajevói patológus alakját, akivel már a regény legelején találkozik az olvasó, ő az, akinek a boncasztalára kerülnek a szarajevói merénylet áldozatai, a trónörökös és annak neje, és aki majd később is előfordul a regényben mint hadszíntéri sebész, akinek hatalma van élet és halál felett. Aztán itt van Svetozar Borojević von Bojna, az osztrák–magyar hadsereg egyik vezére, aki sorozatban veszíti el az ütközeteket, majd meghasonlik, és csúfosan végzi az életét. Az osztrák–magyar oldalon érdemes még szóba hozni Veres Tibor nevét, aki a Pester Lloyd újságírója, és Zimonyban a tábori cenzor szerepét tölti be mindaddig, amíg fekete tintával író töltőtollával nem vet véget az életének. Érdemes felfigyelni arra is, hogy Gatalica regényében milyen fontos szerepet tölt be a tábori levelezés és a tábori levélcenzúra. Szó esik a regényben arról a francia nyomdászról, aki tábori levelezőlapokkal látja el a hadsereget, a levelezőlapon francia katonaleányzóval és virágdísszel. Érdekessége ennek a levelezőlapnak, hogy akkor is érkezik a címzetthez, amikor a feladó már rég halott. De a másik oldal is gyárt ilyen jellegű levelezőlapokat, ám ahhoz nem tartozik ilyen fantasztikum. Az osztrák–magyar oldalon van Bela Duranci, a müncheni illetőségű színész, aki számára a nagy háború 1917-ben ér véget, amikor utoljára látogatja meg őt Ferenc József... Nem múlhatott a véletlenül a regényalak nevének azonossága az ismert műkritikus és műtörténész nevével, amiről Aleksandar Gatalica külön szólt, hiszen a müncheni színész szabadkai születésű. Jókedvében tehetette ezt a szerző, nyilván ismerője és tisztelője a szabadkai műkritikusnak. Aminthogy nyilván ismerője Ferenczi Sándor neves pszichológusnak is, akire a regény végén rábízta, hogy beszámoljon a magyarországi történekekről, arról, hogy a háborút követően Magyarország vesztes és megalázott, ahol két oldal, a polgári és az osztályharcos, Károlyi Mihály és Kun Béla oldala küzd meg egymással, mégpedig egy pécsi jelenet leírásával. A jelenet arról szól, hogy Práger Andor ifjú zongorista éppen zongoraórára siet, a Zsolnay-féle kerámiagyár előtt vezet el az útja, ahol egyik nap Kun Béla hívei örködnek

és biztatják a fiút, viselje jól magát az órán, a másik napon viszont Károlyi Mihály hívei állnak őrt, akik úgyszintén arra biztatják a gyerek zongoristát, viselje jól magát az órán... A zongoratanár bejegyzése a gyerek füzetébe egyik nap az egyik fél számára elfogadható, mert elvtársnak szólítja a fiút, a másik napon a másik fél számára elfogadható, mert úrnak szólítja a kisfiút... E példabeszéd alapján mondja Ferenczi Sándor, hogy így nézett ki a korabeli Magyarország, sült csirkére hasonlított, amelynek a csontjai még egyben állnak, és nem lehet tudni, ki rágta le róla a húst. Azért beszélek kicsit bővebben erről a jelenetről, mert ennek alapján jól látható, hogy milyen történekekből, milyen történetzilánkokból épül fel Gatalica regénytáblója vagy regénymozaijkja. Jól látható ez, akár a szarajevói sebészorvos-, akár a Bela Duranci-jelenet, akár a Ferenczi Sándor szájába adott történet alapján. Ha ehhez még hozzáteszem Mehmed Jildiz konstantinápolyi fűszerkereskedő alakját, aki a nagy háború során sorra veszíti el inasait és segédjeit, majd tevébőr táskájával távozik nem tudni hová, meg az orosz sebész Szergej Csestuhin és annak felesége nevét, akkor az is jól látható, hogy Gatalica regénye az egész első világháborús hadszínteret, Moszkvától Párizsig és onnan Bécsen át Szalonikiig, Korfu szigetéig meg Konstantinápolyig bejárja, és eközben egyetlen pillanatra sem áll meg, sehol sem időz túl sokáig, mert elbeszélésében részlet részletet követ, egyik helyszínről megy át a másik, a harmadik, ki tudja, hányadik helyszínre, és eközben írók és politikusok, költők és művészek alakjait formálja, akik közül leghatásosabban éppen a francia költő Appolinaire meg az úgyszintén francia költő Jean Cocteau alakját láttatja.

Történelem meg fikció és történelem meg fantasztikum játszik egybe Aleksandar Gatalica díjazott regényének lapjain; nem könnyű olvasmány.